

УДК 378.22:331.101.1-057.875

НАТАЛІЯ КАРАПУЗОВА, ЄВГЕНІЯ ЗІМНИЦЯ
(Полтава)

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ТВОРЧОГО ВИКОРИСТАННЯ ЕРГОНОМІЧНИХ ЗНАНЬ

Актуалізовано проблему реалізації творчого потенціалу студента, його потреби у професійному самоздійсненні. Обґрунтовано та подано результати експериментального дослідження процесу формування готовності студентів до творчого використання ергономічних знань.

***Ключові слова:** готовність студентів, творче використання ергономічних знань, етапи формування готовності, особистісний потенціал.*

Динамічні модернізаційні освітні процеси, зорієнтовані на особистісний усебічний і гармонійний розвиток їх учасників, вимагають пошуку оптимальних засобів організації психологічно комфортної навчально-виховної взаємодії, упровадження ергономічних вимог до освітнього середовища, урахування матеріальних, гігієнічних, естетичних чинників його організації і функціонування, актуалізують проблему ергономізації професійної підготовки майбутніх учителів.

Ця проблема набуває особливої значущості у підготовці майбутніх учителів початкових класів, професійним завданням яких є забезпечення комфортних і безпечних умов навчального процесу на основі врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів молодшого шкільного віку, за-

стосування здоров'язберігальних технологій навчання. Це важливо, оскільки тенденція погіршення здоров'я дітей набуває стійкого виявлення особливо серед школярів початкової ланки освіти. Незавершеність розвитку психічних процесів та фізіологічних функцій учнів I-IV класів у період адаптації до умов навчального середовища, нервово-емоційне перевантаження як учителів, так і дітей вимагає впровадження ергономічних та педагогіко-ергономічних вимог у практику початкової школи.

Разом із тим опитування учителів початкових класів (227 осіб) засвідчило недостатню обізнаність респондентів із педагогіко-ергономічними вимогами до засобів навчання (94,3 %), із ергономічними вимогами та рекомендаціями до організації робочих місць, планування режимів праці та відпочинку (71,8 %). Водночас майже всі опитані відзначили нестійку працездатність упродовж робочого дня.

Досвід застосування ергономічного підходу в навчально-виховному процесі у закладах освіти різного типу висвітлено у працях М. Алішева, Д. Баєтової, А. Воловиченка, В. Вовкотруба, О. Криуліної, В. Марігодова, Т. Назарової, В. Наумчика, В. Нестеренка, В. Ожогіна, Р. Сафіна, С. Скидана, А. Слободянюка, М. Хроменкова та ін. Учені доводять необхідність та актуальність реалізації ергономічного підходу при вирішенні численних питань організації навчально-виховного процесу.

Зважаючи на те, що продуктивність педагогічної діяльності залежить насамперед від творчої індивідуальності педагога, яка набуває особливої значущості в сучасних умовах переосмислення традиційної освітньої політики та є базою індивідуальної педагогічної компетентності, педагогічні вищі навчальні заклади прагнуть підготувати висококваліфікованого професіонала, який володіє широким обсягом сучасних знань, умінь і навичок та здатний варіативно і творчо використовувати їх при вирішенні практичних завдань у майбутній професійно-педагогічній діяльності.

Метою нашої розвідки є дослідження технологічних механізмів проблеми формування готовності майбутніх учителів початкових класів до творчого використання ергономічних знань.

Аналіз комплексу джерел у рамках нашої роботи свідчить, що сучасні вчені, які досліджують проблему творчості, творчого мислення, розвитку творчого потенціалу особистості, не мають єдиної системи поглядів на цей феномен (В. Андреев, В. Вергасов, А. Маслоу, В. Моляко, Я. Пономарьов). Частина науковців розглядає творчість як створення людиною нових, оригінальних цінностей у галузі мистецтва, науки тощо. Інші пов'язують творчість із діяльністю людини, спрямованою на самовираження, самоздійснення особистості.

Ми підтримуємо думку Д. Мазохи, що в рамках компетентнісного підходу творчість є цілеспрямованою, наполегливою працею, „яка породжує щось нове, раніше не відоме на основі осмислення вже нагромадженого досвіду та формування нових комбінацій знань, умінь, продуктів” [2, с. 120].

Творчість особистості не є лише успадкованою якістю, а залежить від багатьох чинників, зокрема соціального середовища, характеру освіти, запитів ринку. Спадковість створює основу для розвитку творчої особистості, а навчання та виховання реалізують і формують творчі задатки. Отже, процес становлення творчого вчителя має починатися в педагогічному вищому навчальному закладі.

Науково-теоретичний аналіз досліджень (Б. Ананьєв, Л. Виготський, П. Гальперін, А. Петровський, С. Рубінштейн) показує, що класики психології характеризують студентський вік як сприятливий період для формування знань, умінь і навичок наукового і професійного здійснення, активного розвитку психічних властивостей та творчості. Студентський вік розглядається дослідниками як сенситивний період сходження до вершин творчості, з яких починається соціальна (об'єктивна) творчість; вік майстерності, коли механізм творчості наближається до стану гармонії, здатний виконувати творчу роботу, тому в процесі професійної підготовки належить надавати механізму природної сили. Заслужують на увагу теоретичні дослідження В. Моляко, зокрема про виховання творчої особистості. Учений розглядав творчу особистість як таку, „яка самостійно обирає свої дії і рішення, досягає суттєвого рівня розумового розвитку й професійної майстерності, здатна до нестандартних дій, усвідомлює відповідальність перед собою, колективом і суспільством. У цьому зв'язку метою виховання буде саме розвиток і формування заданих якостей, відповідно до вікових можливостей дітей, молоді, дорослих” [3, с. 48]. Отже, можемо стверджувати, що творчість студентів починається з розвитку й формування суб'єктивної творчості, в аспекті ж нашого дослідження – через усвідомлене творче використання ергономічних знань.

Коли говоримо про характеристику людини як творчої особистості, то маємо на увазі, перш за все, сформованість у неї творчих здібностей, наявність творчого потенціалу, потреби у творчій діяльності тощо. Творча особистість, за твердженням С. Сисоевої, „це креативна особистість, яка внаслідок впливу зовнішніх чинників набула необхідних для актуалізації творчого потенціалу додаткових мотивів, особистісних утворень, здібностей, що сприяють досягненню творчих результатів в одному чи кількох видах творчої діяльності” [4, с. 22]. Педагогічні дослідження Д. Богоявленської, С. Сисоевої, Х. Трика та інших учених переконують у тому, що визначальною якістю професійної компетентності сучасного вчителя є його креативність.

У вирішенні проблеми формування креативних здібностей особистості науковці акцентують увагу на творчих якостях особистості, зокрема: легкість асоціювання, критичність мислення, здатність до перенесення досвіду, до планування, прогнозування, оцінювання суджень, ініціативність, рішучість тощо. Є. Громов та В. Моляко називають сім ознак креативності: оригінальність, евристичність, фантазія, активність, сконцентрованість, чутливість (за Д. Мазохою [2]). Формування готовності майбутніх учителів початкової школи до творчого використання ергономічних знань орієнтоване на стимулювання до критичного мислення, ініціативності, винахідливості, рішучості, сконцентрованості студентів.

У формуванні творчої особистості майбутнього вчителя початкової школи, на думку Л. Хомич, особливого значення набуває саморозвиток. Тому зміст психолого-педагогічної підготовки має бути спрямованим на формування в студентів таких компонентів саморозвитку: самовизначення, самореалізація, самоорганізація, самореабілітація [6].

Підтримуємо думку Г. Хозяїнова про те, що саме особистісна неготовність до виконання професійних обов'язків не дозволяє значній частині майбутніх фахівців повністю реалізувати свій творчий потенціал, перешкоджає

досягненню високих рівнів професійної майстерності [5], адже саме у творчості вчитель реалізується не як частковий суб'єкт, а як цілісна, здатна до саморозвитку особистість.

Ряд учених (В. Загвязинський, В. Кан-Калик, Н. Кузьміна) розглядають готовність до професійної творчості як невід'ємний компонент формування креативних здібностей учителя. Готовність є складним особистісним утворенням, яке на думку М. Дьяченка та Л. Кандилович, включає такі структурні компоненти: мотиваційний (позитивне ставлення до професії, інтерес до неї та інші стійкі мотиви); орієнтаційний (знання й уявлення про особливості та умови професійної діяльності, її вимоги до особистості); операційний (володіння засобами та прийомами професійної діяльності, необхідними знаннями, навичками, вміннями, високий рівень розумової діяльності та ін.); вольовий (самоконтроль, вміння управляти діями, із яких складається виконання робочих обов'язків); оцінювальний (самооцінка власної професійної підготовки та відповідність між процесом розв'язання професійних завдань та оптимальними педагогічними зразками) [1].

Як бачимо, готовність передбачає насамперед усвідомлений процес, стійке прагнення, спрямоване на актуалізацію знань у вирішенні конкретних професійних завдань, зокрема ергономічного характеру, на творче використання ергономічних знань. Готовність кожного випускника вищого навчального закладу до професійного самоздійснення сприяє формуванню особистості фахівця, реалізації своєї самості, допомагає визначати власні професійні цілі, формулювати особистісні цінності.

Важливим у формуванні готовності студентів до творчого використання ергономічних знань та професійного самоздійснення є передовсім активна діяльність кожного студента. Дієвими засобами формування готовності студентів в аспекті нашого дослідження є творчі завдання, самодіагностувальні методики.

Творчими називають такі завдання, які є незнайомими для суб'єкта або містять значний елемент новизни, що зумовлює розумові зусилля, пошук і знаходження нових способів розв'язання. Виконання творчих завдань сприяє розумовому розвитку, адже студент учить самостійно мислити, розвиває уяву, увагу й пам'ять, виробляє активність та ініціативу. У процесі виконання творчих завдань виникають особливі переживання, усвідомлення власної значущості, задоволення від подолання перешкод, естетична насолода від отриманого продукту діяльності.

Кожне творче завдання створює проблемну ситуацію, яка активізує діяльність студента, спонукає його до самостійного пошуку, творчого мислення. Будь-яка мисленнева діяльність здійснюється з допомогою мисленневих операцій аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, абстракції і конкретизації. Ознаками ергономічного аналізу можуть бути конструкція, форма, пропорції, просторові розміщення, колір, емоційні переживання учнів та вчителя, їх психологічні та фізіологічні стани. Для проектування комфортного середовища вчитель має проаналізувати й виокремити з усього різноманіття чинників (гігієнічні, антропометричні, фізіологічні, психофізіологічні, психологічні, естетичні) лише ті, які впливають на результат діяльності кожного учня окремо та всього класу в цілому. Паралельно з аналізом, постійно, упродовж усього процесу проектування чи оцінки дій-

снюється і синтез, тобто встановлення зв'язків і взаємозалежностей між усіма чинниками, які забезпечують максимальну ефективність, безпеку й комфорт у навчанні. Результати мисленнєвої діяльності студентів є завжди індивідуальними. Це пояснюється тим, що процес мислення в кожній людині залежить від внутрішніх і зовнішніх умов. Внутрішні умови визначаються психологічною готовністю студента до розв'язку творчого завдання. До зовнішніх умов належать вихідні умови завдання, різного роду впливи навчального середовища тощо.

У контексті формування готовності до професійного самоздійснення майбутніх учителів надаємо окремого значення індивідуально-креативним методикам самоменеджменту, поведінки у критичних ситуаціях, самодіагностики особистісних якостей і можливостей.

Формування готовності студентів до творчого використання ергономічних знань та професійного самоздійснення відбувалося впродовж трьох етапів, які є закономірними в процесі підготовки фахівця: стимулювально-мотиваційний, операційно-пізнавальний, творчо-рефлексивний етапи. Метою першого, стимулювально-мотиваційного етапу, було створення мотиваційно-ціннісного середовища для розвитку прагнення кожного студента до самовдосконалення та самоздійснення; для формування інтересу до питань педагогічної ергономіки та усвідомлення практичної значущості наслідків реалізації ергономічного підходу. Цьому сприяли лекції-бесіди, дискусії, круглі столи, ділові ігри, виховні години. Особлива увага акцентувалася на висвітленні ролі ціннісних орієнтацій в особистісно-професійному становленні фахівця й цінності власного здоров'я у професійному вимірі вчителя. На цьому етапі було виконано ряд завдань, які не вимагали ґрунтовної ергономічної підготовки, але були спрямовані на стимулювання студентів до оволодіння ергономічними знаннями (написання есе, експериментування із впливом кольору на людину, аналіз естетичних умов навчального середовища, застосування самодіагностувальних тестових методик).

Операційно-пізнавальний етап мав на меті сформувати ергономічні знання студентів та вміння практично їх застосовувати, що потребувало активної творчо-пошукової роботи на засадах послідовності, поетапності, переходу від простого до складного. На основі теоретичного засвоєння знань студенти – учасники експериментального дослідження – училися проектувати комфортне навчальне середовище, здійснювати педагогіко-ергономічне проектування засобів навчання, застосовувати способи оптимізації умов діяльності суб'єктів навчально-виховного процесу, складати анкети, карто-схеми для вивчення рівня організації праці вчителя, бюджету його часу з метою оволодіння особистою технікою організації професійної діяльності. На цьому етапі було впроваджено спецкурс „Основи педагогічної ергономіки”, під час якого широко використовувалися різноманітні ділові та дослідницькі ігри, готувалися творчі проекти, проводилися тренінги.

Творчо-рефлексивний етап був націлений на творче застосування студентами ергономічних знань в умовах професійно зорієнтованої діяльності, тобто в процесі виробничої педагогічної практики, а також на аналіз та оцінювання результатів власної діяльності з метою їх коригування.

Організація педагогічної практики створювала ситуацію занурення студента в реальний педагогічний процес, що допомагало глибшому усвідом-

ленню специфіки майбутньої професії, забезпечувало природні умови для перевірки своєї готовності до реалізації ергономічного підходу в навчально-виховному процесі початкової школи. Педагогічна практика сприяла формуванню рефлексії учасників експерименту, коли предметом їх власних спостережень стають особисті продукти діяльності.

На цьому етапі студенти оволодівали методиками самоменеджменту (методи АБВ, планування часу „Альпи“, аналізу дня „П'ять пальців“, експрес-аналізу „Десять запитань“, аналізу дня в балах); самодіагностики особистісних якостей (методики самооцінки професійних педагогічних якостей, „Схильність до стресу“, „Діагностика рівня конфліктності особистості“, питальник К. Томаса); а також методами зняття емоційного напруження (психотехнічні вправи, ігри-комунікації, аутотренінг, медитація, сміхотерапія, музична терапія, дихальні вправи) та набували досвіду їх застосування. Було виконано ряд завдань, зокрема, здійснення самоаналізу та взаємоаналізу уроків за ергономічними критеріями, ведення щоденник самоспостережень, підготовка пам'ятки-алгоритму для вчителя початкових класів, проведення ергономічного аналізу організації навчальної діяльності на основі самостійно виготовлених ергономічних контрольних карт, надання конкретних ергономічних рекомендацій за результатами спостережень.

Особливостями організації експериментальної роботи з формування готовності студентів до творчого використання ергономічних знань та професійного самоздійснення стало співробітництво та співтворчість викладачів і студентів на засадах коучингу; стимулювання бажання студентів опанувати ергономічні знання та застосовувати їх у практичній діяльності; збагачення системи професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкових класів; поєднання теоретичних знань та практичних умінь студентів із можливостями самостійно орієнтуватись у педагогічній ситуації.

Про доцільність та продуктивність проведеної роботи з ергономічної підготовки майбутніх учителів початкових класів свідчать думки учасників дослідження. Студенти експериментальних груп відзначили переваги спецкурсу „Основи педагогічної ергономіки“: „набуття нових професійно значущих знань“ (87,7 % студентів), „актуалізація ергономічних і професійно-педагогічних знань“ (73,2 %), „виконання нестандартних творчих завдань ергономічного характеру, що стимулювало до активної роботи“ (69,6 %), „створення доброзичливої мотиваційної атмосфери“ (85,5 %), „формування особистісних якостей, зокрема, гуманності, креативності, рефлексії, емпатії, комунікативності, зорієнтованості на здоров'язбереження“ (63,8 %), „розвиток естетичних потреб і смаків“ (81,9 %).

Отже, формування готовності студентів до творчого використання ергономічних знань та професійного самоздійснення орієнтоване на стимулювання студентів до критичного мислення, ініціативності, винахідливості, рішучості, тобто втілення своїх здібностей та їх реалізації у вирішенні низки творчих завдань ергономічного характеру. Самоуправління часом, цілями, самодіагностика особистісних якостей і можливостей, самоаналіз власної діяльності, опанування методами передбачення й запобігання конфліктів, підвищення стресостійкості – усе це сприяє оволодінню механізмами самоорганізації діяльності, а також усвідомленню та оцінюванню власних ресурсів, без чого неможливе формування готовності до професійного самоздійснення.

Серед невирішених завдань досліджуваної проблеми потребують подальшої розробки реалізація ергономічного підходу у профілактиці захворювань і шкідливих звичок студентської молоді, навчання майбутніх педагогів ергономічним способам саморозвитку особистісно важливих якостей та основам психічної саморегуляції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дьяченко М. И. Психология высшей школы / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Мн. : Изд-во БГУ, 1978. – 320 с.
2. Мазоха Д. С. На шляху до педагогічної професії (Вступ до спеціальності) : навч. посіб. / Д. С. Мазоха. – К. : Центр навч. літ., 2005. – 168 с.
3. Моляко В. О. Концепція виховання творчої особистості / В. О. Моляко // Рідна шк. – 1991. – № 5. – С.47–51.
4. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості учителя: навч. посіб. / Світлана Олександрівна Сисоєва. – К. : ІСДОУ, 1994. – 112 с.
5. Хозяинов Г. И. Педагогическое мастерство преподавателя: метод. пособие / Г. И. Хозяинов. – М. : Высш. шк., 1988. – 168 с.
6. Хомич Л. О. Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових класів / Л. О. Хомич. – К. : «Магістр-5», 1998. – 200 с.

НАТАЛИЯ КАРАПУЗОВА, ЕВГЕНИЯ ЗИМНИЦА

ФОРМИРОВАНИЕ ГОТОВНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ К ТВОРЧЕСКОМУ ИСПОЛЬЗОВАНИЮ ЭРГОНОМИЧЕСКИХ ЗНАНИЙ

Актуалізована проблема реалізації творчого потенціала студента, його потреби в професійному самоусуцествленні. Обосновано и подано результати експериментального дослідження процесу формування готовності студентів к творческому использованию эргономических знаний.

Ключевые слова: готовность студентов, творческое использование эргономических знаний, этапы формирования готовности, личностный потенциал.

NATALIA KARAPUZOVA, YEVGENIA ZIMNITSA

FORNING OF READINESS OF FUTUR TEACHERS OF PRIMARY CLASSES FOR ARTISTIC USAGE OF ERGONOMICAL KNOWLEDGE ARE GIVEN

The problem of artistic potential of personality of student and its necessity in professional self making is actualized. The results of experimental research of the process of forming of readiness of students for artistic usage of ergonomically knowledge are given.

Keywords: students' readiness, artistic usage of ergonomically knowledge, stages of forming of readiness, personal potential.

Одержано 1.10. 2010 р., рекомендовано до друку 2.11.2010 р.